

اخلاق سیاسی و سیاست اخلاقی

آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی

تدوین و نگارش:

محمدعلی محیطی اردکان

استادیار مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی *

شماره ردیف: ۱۶۶۲

اخلاق - ۱۳۵

۹۴۰۲۷۳

www.ketab.ir

اخلاق سیاسی و سیاست اخلاقی | آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی

ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی | تدوین و نگارش: محمدعلی محیطی اردکان
ویراستار: سیدمهدی فاطمی نسب | چاپ یکم، زمستان ۱۴۰۲ | شمارگان: ۵۰۰ | اشراق | قیمت: ۲۶۵,۰۰۰ تومان

WWW.HATIF.IR
@HATIF.IR

قم، خیابان شهدا، کوی ۲۴، پلاک ۳۸، کد پستی: ۳۷۱۸۵۱۶۱۱۶
تلفن: ۰۲۵۳۷۷۴۲۳۲۶ /

9 786004 444149

سروشنامه: مصباح یزدی، محمدتقی، ۱۳۹۹-۱۳۱۳.

عنوان و نام پدیدآور: اخلاقی سیاسی و سیاست اخلاقی / تألیف محمدتقی مصباح یزدی؛ تدوین و نگارش محمدعلی محیطی اردکان.

مشخصات نشر: قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات، ۱۴۰۱.

مشخصات ظاهری: ۳۵۴ ص: ۱۵×۲۱/۵، ۹۷۸۶۰۰۲۴۴۴۱۴۹

فروست: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات، ۱۳۵۰.

شابک: ۹۷۸۶۰۰۲۴۴۴۱۴۹

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

موضوع: اخلاق و سیاست -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

Political ethics-- Religious aspects-- Islam

شناسه افزوده: محیطی اردکان، محمدعلی، ۱۳۶۲-

شناسه افزوده: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات

رده‌بندی کنگره: BP۲۵۴/۹

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۶۵۸

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۹۱۰۷۴۴۱

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

- ۱۴..... مقدمهٔ معاونت پژوهش
- گفتار نخست: مفهوم‌شناسی (اخلاق، سیاست و اسلام)
- ۱۷..... مقدمه: اشاره‌ای به اهمیت و پیشینهٔ مسئله
- ۱۹..... روابط مفهومی و مصداقی
- ۲۰..... منشأ اختلاف‌نظر در مفهوم اخلاق و سیاست
- ۲۱..... مفهوم‌شناسی اخلاق
- ۲۱..... کاربرد عرفی اخلاق
- ۲۲..... کاربرد در علم اخلاق
- ۲۲..... کاربرد اعم اخلاق
- ۲۴..... مفهوم‌شناسی سیاست
- ۲۵..... کاربرد عرفی سیاست
- ۲۵..... سیاست در اصطلاح
- ۲۷..... طرح مسئله بر اساس معنای برگزیده از اخلاق
- ۲۷..... رابطهٔ اسلام با اخلاق و سیاست
- گفتار دوم: دیدگاه‌ها دربارهٔ رابطهٔ اخلاق و سیاست
- ۳۱..... دیدگاه اول: جدایی مفهومی و مصداقی اخلاق و سیاست
- ۳۲..... دلیل دیدگاه اول

- ۳۵..... سردمدار دیدگاه اول.....
- ۳۷..... بررسی دیدگاه اول.....
- ۳۸..... دیدگاه دوم: وجود دو نوع سیستم اخلاقی: فردی و اجتماعی.....
- ۳۹..... بررسی دیدگاه دوم.....
- ۴۰..... دیدگاه سوم: تقدم مصالح سیاسی در موارد اشتراک مصداقی اخلاق و سیاست.....

گفتار سوم: ارزش اخلاقی سیاست از منظر اسلام

- ۴۳..... چیستی اخلاق از منظر اسلام.....
- ۴۴..... لزوم توجه به حسن فاعلی در کنار حسن فعلی.....
- ۴۷..... نقش نتیجه در ارزش کار.....
- ۴۷..... نقش مراتب بیت در ارزش کار.....
- ۴۹..... ملاک ارزش واقعی.....
- ۵۰..... تمایز ارزش حقوقی از ارزش اخلاقی.....
- ۵۱..... ارزش در مسائل سیاسی.....

گفتار چهارم: لذت و مصلحت

- ۵۵..... مبادی افعال اختیاری انسان.....
- ۵۶..... معیار ارزش اخلاقی.....
- ۵۸..... بینش جامع اسلام به نظام هستی.....
- ۶۰..... معناشناسی مصلحت از منظر اسلام.....
- ۶۱..... تزاحم مصالح؛ علت و راه حل.....
- ۶۱..... در جست و جوی راه دستیابی به کمال و مصلحت.....
- ۶۲..... ضرورت وجود قانون و مقررات.....
- ۶۳..... درک فطری ارزش ها.....
- ۶۴..... حسن و قبح عقلی و حسن و قبح واقعی.....
- ۶۵..... تزاحم ها؛ آزمونی الهی پیش روی انسان.....
- ۶۶..... دین؛ راهی برای شناخت مصلحت ها.....

گفتار پنجم: رفع نیازهای معنوی؛ مهم‌ترین وظیفه حکومت اسلامی

۶۹	..... مقدمه
۷۰	..... معیار ارزش اخلاقی رفتارها
۷۱	..... موضوع و جوب سیاسی در اسلام
۷۳	..... شرایط حاکم
۷۴	..... لزوم توجه به سعادت ابدی در ارزشیابی اخلاقی رفتارها
۷۶	..... رفع نیازهای معنوی؛ مهم‌ترین وظیفه حکومت

گفتار ششم: هدف نهایی سیاست‌ورزی

۷۹	..... مقدمه
۸۰	..... ویژگی مکتب اخلاقی اسلام
۸۱	..... لزوم توجه به زندگی جاودان اخروی
۸۴	..... ارزش اهداف مقدمه‌ای
۸۶	..... راهکارهای رفع تراجم در مصلحت‌ها
۸۸	..... تقدم مصالح اخروی بر مصالح دنیوی
۸۸	..... تقدم اهم بر مهم
۸۹	..... ضرورت رجوع به متخصص
۸۹	..... ولی فقیه؛ مرجع شناخت حسن فعلی در مسائل سیاسی

گفتار هفتم: قانون اسلامی و قانونگذاری اسلامی

۹۴	..... پیوند اخلاق و سیاست
۹۷	..... عناصر سیاست
۹۸	..... خدا؛ تنها قانونگذار
۱۰۰	..... ویژگی‌های قانونگذار اصلی
۱۰۲	..... مراتب قانونگذاری
۱۰۳	..... جایگاه وجود رهبر
۱۰۴	..... جایگاه مجلس شورای اسلامی

گفتار هشتم: ارکان سه گانه سیاست

- ۱۱۱ ..... رکن اول سیاست
- ۱۱۲ ..... نیاز به قوانین متغیر در کنار قوانین ثابت
- ۱۱۳ ..... واضعان قوانین متغیر
- ۱۱۴ ..... رکن دوم سیاست
- ۱۱۴ ..... شرایط مجری قانون از نظر اسلام
- ۱۱۵ ..... تکلیف انتخاب شبیه ترین فرد به معصوم
- ۱۱۷ ..... رکن سوم سیاست
- ۱۲۱ ..... پویایی اسلام در عناصر سه گانه سیاست
- ۱۲۴ ..... وظیفه در برابر راهکارهای ایدئال الهی برای عناصر سه گانه سیاست

گفتار نهم: حکومت اسلامی و حق ناتوانان و مستضعفان

- ۱۲۸ ..... حق افراد ناتوان
- ۱۲۸ ..... منشأ حق
- ۱۲۹ ..... ۱. ارائه خدمات عمومی
- ۱۳۱ ..... ۲. توافق عمومی
- ۱۳۱ ..... ۳. منشأ حق از نگاه اسلام
- ۱۳۲ ..... رحمت الهی و فراگیر بودن امکان تکامل اختیاری
- ۱۳۴ ..... جایگاه مالکیت مطلق الهی در منشأ حق
- ۱۳۶ ..... وظیفه حکومت اسلامی نسبت به مستضعفان جهان

گفتار دهم: حق خدا، منشأ همه حق‌ها

- ۱۴۰ ..... ضرورت پاسخگویی روشنمند به پرسش‌ها و شبهات به روز و بنیادین
- ۱۴۵ ..... چیستی حق
- ۱۴۶ ..... مالک حقیقی؛ مرجع تعیین کننده حق
- ۱۴۷ ..... حقوق خدادادی
- ۱۴۹ ..... گستره حقوق الهی

- ۱۵۰ ..... حق فراگیر خدا؛ منشأ همه حقوق
- ۱۵۱ ..... بزرگ‌ترین حق خدا بر بنده
- ۱۵۲ ..... حق بنده بر خدا

گفتار یازدهم: حکیمانه بودن اراده الهی

- ۱۵۵ ..... شبهه: انحصار حق در خداوند یا دیکتاتوری؟! .....
- ۱۵۸ ..... پاسخ شبهه .....
- ۱۵۸ ..... کاربردهای واژه «حق» در قرآن .....
- ۱۵۹ ..... حق به معنای مقابل باطل، لهو و عبث .....
- ۱۶۱ ..... دعوت به اندیشیدن درباره حق و حکیمانه بودن آفرینش .....
- ۱۶۲ ..... انسان؛ شاهکار حق در آفرینش .....
- ۱۶۵ ..... لوازم انتخاب آگاهانه و درست .....
- ۱۶۶ ..... ضرورت هدایت تشریحی الهی و نظام فکری «حق» .....
- ۱۶۸ ..... هدایت تشریحی خداوند در قالب حقوق الهی و همراهی حق و تکلیف .....

گفتار دوازدهم: حقوق متقابل خدا و بندگان

- ۱۷۰ ..... معنانشناسی حق متقابل خدا و بندگان .....
- ۱۷۱ ..... حق متقابل خدا و بندگان در کلام امیر مؤمنان .....
- ۱۷۳ ..... ملاک بالاتر بودن یک حق .....
- ۱۷۳ ..... افاضه رحمت؛ هدف آفرینش الهی .....
- ۱۷۵ ..... دریافت تدریجی رحمت الهی از مسیر افعال اختیاری انسان .....
- ۱۷۶ ..... نقش زندگی اجتماعی در دریافت رحمت‌های بیشتر الهی .....
- ۱۷۷ ..... حق و تکلیف در زندگی اجتماعی .....
- ۱۷۷ ..... برهان مبتنی بر مالکیت مطلق الهی برای اثبات حق الهی و حقوق متقابل .....
- ۱۷۹ ..... عوامل کسب شایستگی برای دریافت رحمت‌های حکیمانه الهی .....

گفتار سیزدهم: حقوق متقابل مردم و زمامدار از نگاه امیر مؤمنان (۱)

- ۱۸۳ ..... حقوق برآمده از حق الهی .....

- ۱۸۵ ..... رابطه متقابل مردم و زمامدار.
- ۱۸۷ ..... نقش الفت و مهربانی در تکامل انسان.
- ۱۸۸ ..... جایگاه تولی و تبری در اسلام.
- ۱۹۰ ..... لزوم بیزاری از دشمنان.
- ۱۹۱ ..... ضرورت تشخیص درست مصادیق دوستی و دشمنی.
- ۱۹۳ ..... نقش زمامدار در ایجاد و گسترش الفت بین مردم.
- ۱۹۴ ..... نقش زمامدار در عزت دین.

گفتار چهاردهم: حقوق متقابل مردم و زمامدار از نگاه امیر مؤمنان (ع)

- ۱۹۷ ..... برکات رعایت حقوق متقابل مردم و زمامدار.
- ۱۹۹ ..... آسیب‌های رعایت نشدن حقوق متقابل مردم و زمامدار.
- ۲۰۲ ..... حقوق مردم بر زمامدار.
- ۲۰۲ ..... ۱. سامان دادن نظام مالی عمومی.
- ۲۰۶ ..... ۲. آموزش و پرورش.
- ۲۰۸ ..... حقوق زمامدار بر مردم.

گفتار پانزدهم: حقوق متقابل مردم و زمامدار از نگاه امیر مؤمنان (ع)

- ۲۱۱ ..... حقیقت رابطه بین زمامدار و مردم در مکتب اسلام.
- ۲۱۳ ..... حکومت؛ فرصتی برای انجام تکلیف.
- ۲۱۵ ..... وظایف چهارگانه حاکم در قبال مردم.
- ۲۱۵ ..... ۱. پرهیز از پنهان‌کاری.
- ۲۱۶ ..... ۲. مشورت در امور اجتماعی.
- ۲۱۸ ..... ۳. ادای به‌موقع حق.
- ۲۱۸ ..... ۴. پرهیز از تبعیض.
- ۲۱۹ ..... وظایف مردم در قبال حاکم.
- ۲۲۰ ..... ۱. اطاعت از دستورهای حاکم.
- ۲۲۱ ..... ۲. پرهیز از سستی در انجام وظیفه.

۳. لزوم به‌کارگیری همه‌توان در جهت تحقق اهداف ۲۲۱
- نتیجه نافرمانی از دستور حاکم اسلامی ۲۲۵
- گفتار شانزدهم: انحرافی تاریخی در مبنای حکومت اسلامی**
- نفی امتیاز از مسئولان حکومتی ۲۲۸
- اولین انحراف در حکومت اسلامی ۲۳۱
- جهل؛ ریشه انحراف در امر ولایت ۲۳۴
- ضرورت تحقیقات بنیادین و مرور مبنای اندیشه اسلامی ۲۳۷
- گفتار هفدهم: مبنای حکومت و ولایت از دیدگاه امیر مؤمنان**
- ولایت فقیه ۲۴۱
- فلسفه حکومت دینی ۲۴۲
- خاستگاه ایده دموکراسی در عصر جدید ۲۴۳
- نفوذ فکری بیگانگان در مسئولان کشور اسلامی ۲۴۶
- جریان انحراف از نگاه امیر مؤمنان ۲۴۸
- تأثیر رأی مردم ۲۵۰
- تلاش امیر مؤمنان برای حفظ اصل اسلام ۲۵۱
- گفتار هجدهم: تحلیل صبر امیر مؤمنان برای حفظ اسلام**
- اهمیت حفظ اسناد حوادث تاریخی ۲۵۶
- نهج البلاغه؛ آینه حوادث صدر اسلام ۲۵۷
- خطبه شششنبه ۲۵۷
- موقعیت امیر مؤمنان نسبت به خلافت ۲۵۸
- صبر کُشنده یا همراهی با مردم؟! ۲۶۰
- بیعت شکنی مردم ۲۶۲
- دنیازدگی؛ منشأ انحرافات سیاسی ۲۶۳
- فلسفه پذیرش خلافت از جانب حضرت علی ۲۶۴
- لزوم تأمل در مسائل بنیادین اسلام ۲۶۵

گفتار نوزدهم: ویژگی‌های حاکم اسلامی از نظر امیر مؤمنان

- ندای شوم جدایی دین از سیاست ۲۷۰
- لزوم تأمل در حوادث زمان امیر مؤمنان ۲۷۲
- پیشوای عادل؛ برترین بنده خدا ۲۷۴
- پیشوای ستمگر؛ بدترین مردم ۲۷۵
- مبارزه با تفکر نادرست جدایی دین از سیاست ۲۷۶
- ویژگی‌های رهبر اسلامی ۲۷۷
- وظیفه حاکم اسلامی در برابر مخالفان ۲۷۷
- مسئولیت‌های رهبر اسلامی ۲۷۹

گفتار بیستم: برخورد با مسائل اجتماعی بر اساس موازین عقل و شرع

- رویکرد غلط سازش کارانه ۲۸۳
- نوع رفتار امیر مؤمنان با سازش کارانه ۲۸۷
- تصمیم‌گیری عزتمندانه ۲۸۹
- سازش با معاویه؛ مساوی با کفر ۲۹۱
- امتدادهای سیاسی بیش‌جامع درباره دین ۲۹۲
- گفتار بیست و یکم: دسته‌بندی مردم در فضای حاکم بر جامعه در زمان امیر مؤمنان**
- فضای حاکم بر جامعه اسلامی در زمان امیر مؤمنان ۲۹۵
- دسته‌بندی مردم زمانه حضرت علی ۲۹۷
۱. دنیادوستان بی ۳۰۰
۲. دنیادوستان شرور ۳۰۰
۳. دنیادوستان دین ۳۰۱
۴. دنیادوستان زهدفروش ۳۰۲
۵. خداترسان ۳۰۲
- نصیحت حضرت علی به مردم ۳۰۳

مقدمه معاونت پژوهش

حقیقت اصیل ترین، جاودانه ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نیاخته، و جاهلان و باطل پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن ساخته‌اند. چه تلخ واقعی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان برحق و گرامی او علیهم السلام، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت

هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت‌دشواری‌تر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی باز یابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. از این‌رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی

حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی رحمته به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو اخلاق که با تلاش پژوهشگر ارجمند، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمدعلی محیطی اردکان، نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده تبیین رابطه اخلاق و سیاست از منظر اسلام است. این کتاب بخشی از مباحث دروس اخلاق استاد فرزانه، حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی رحمته است که سال ۱۳۹۶ در دفتر مقام معظم رهبری رحمته بیان شده است.

معاونت پژوهش از نگارنده محترم و جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سیداحمد فقیهی که با مطالعه و ارائه نظرهای سوهنشدشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی *